

Paláce bohatých chudých

Znenadání přišli k penězům a postavili si dům, jenž měl všem vyrazit dech. „Podnikatelské baroko“ zdaleka není jen českým fenoménem 90. let. Bizarní sídla se Radan Haluzík vydal poznávat do 12 států Evropy a Asie.

✎ Vladimír Ševela ■ Radan Haluzík

Washingtonský Kapitol na vlastní oči nikdy neviděli, k nakreslení plánu postačila jako předloha padesátidolarová bankovka. Vytvořením náčrtu moldavská podnikatelská rodina pověřila svého syna, jenž do návrhu ještě zakomponoval prvky divadla z ruského Rostova na Donu, které jej kdysi uchvátilo. Když nákres přinesli architektovi, ten podle rodinné legendy nad odvážnou fúzí vykřikl nadšením: Jaká krása!

Dnes je „Kapitol“ nepřehlédnutelnou dominantou moldavského městečka. Kupoli na stavbu položil jeřáb, který dorazil až z hlavního města Kišiněva. Rodině, jejíž mužští členové vydělali hodně peněz podomním prodejem spotřebního zboží a stavebními pracemi v Kazachstánu, bizarní palác nyní slouží jako reprezentační sídlo.

Protože během stavby finance přicházely a zase vysychaly, dům není hotový a bydlet se v něm moc nedá. Rodina tedy žije ve skromnějším stavení opodál, ale prezentuje se nedokončeným monstrem. Movití sousedé se hned pokusili odvážné stavitele napodobit a ve vsi vyrostly tři další „Kapitoly“. U jednoho z nich ale stavba neunesla tíhu kupole a zhroutila se.

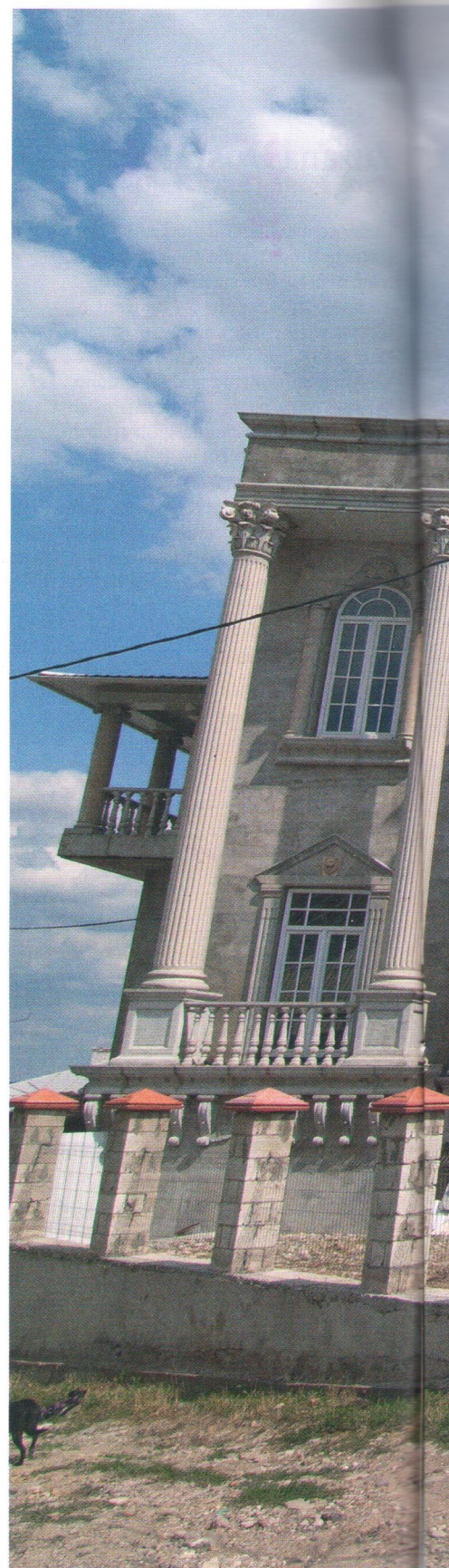
„Ti lidé nepovažují za selhání, že se stavba k bydlení příliš nehodí a zřejmě nebude ani nikdy hotová. U těchto domů převažuje funk-

ce monumentální nad instrumentální. Má za úkol svému okolí především vytříbit zrak. Ukázat, že jsme noví, lepší a moderní lidé,“ vypráví Radan Haluzík, sociální antropolog z Centra pro teoretická studia Univerzity Karlovy a Akademie věd ČR. Byl hostem nejen ve zmíněné moldavské supervile, navštívil desítky dalších domů „bohatých chudých“ ve 12 zemích dvou kontinentů a o fenoménu připravuje knihu.

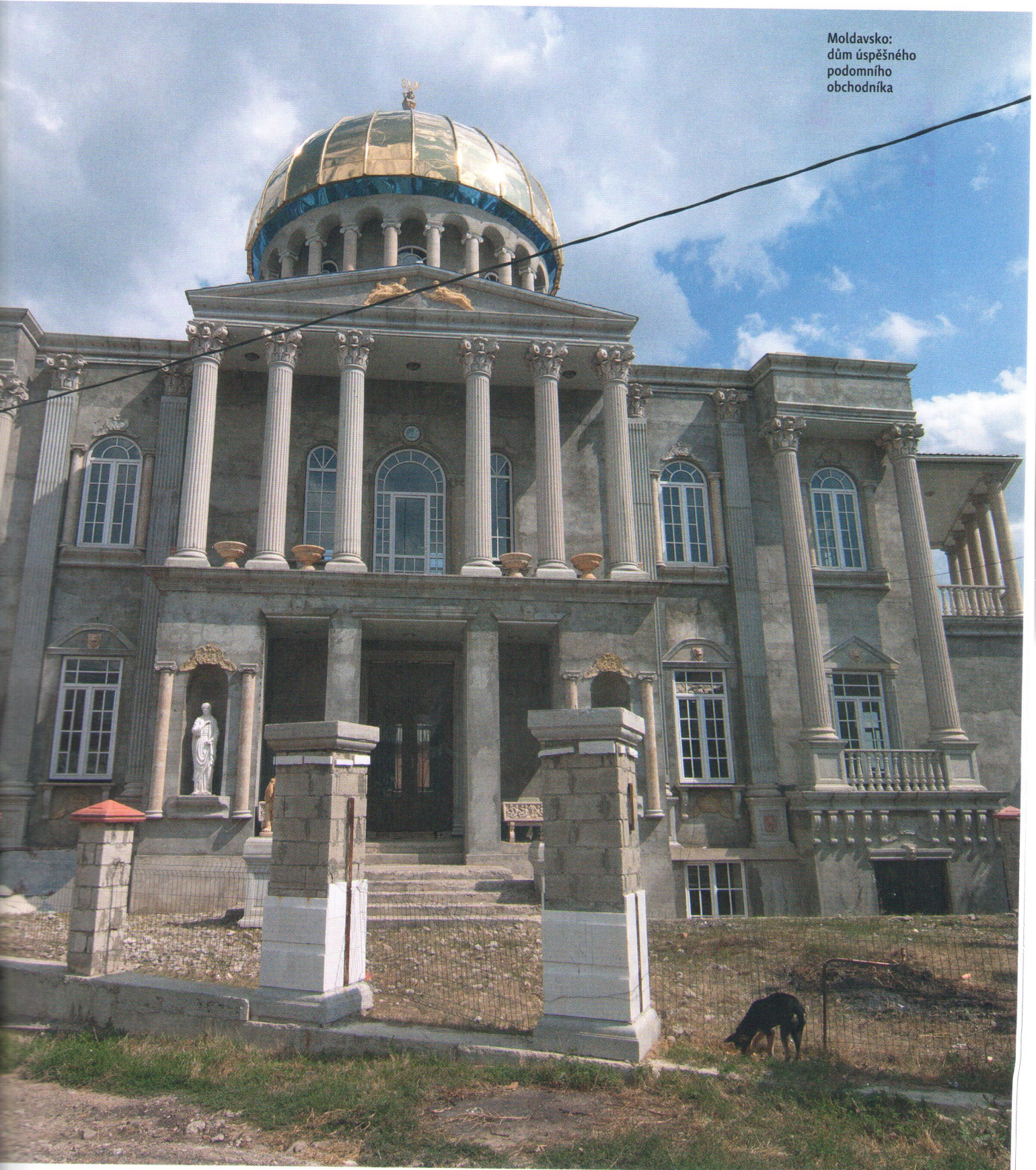
Barák pořádného chlapa

„Zajímají mě domy předimenzované nejen co do velikosti, ale i emocionálním vkladem. Mají splňovat hned několik snů svých stavitelů najednou,“ říká výzkumník. Majiteli bizarních staveb jsou lidé z postkomunistických a rozvojových zemí, kteří vydělali větší množství peněz a rozhodli se je investovat do něčeho, co naplní jejich představy o luxusní rezidenci.

Z velké části jde o podceňované příslušníky menšin, kteří se chtějí předvést před majoritou. Například o Romy, Albánce žijící mimo svou vlast, domorodé indiány v Latinské Americe, ale též o sociální menšiny, jako jsou lidé ze zapadlých venkovských oblastí nebo třeba z hor Balkánu či Kavkazu. „Ty poslední by třeba nikdo za opravdovou menšinu nepovažoval, ale mají svou horskou identitu a společnost jim bránila v integraci. Strhli →

Moldavsko:
dům úspěšného
podomního
obchodníka

své chaloupky a ukazují, že i oni, donedávna chudí pastevci zavánějící kozím sýrem, jsou také občany a mají na to, pořídit si pořádné domy," podotýká Haluzík.

„Bohatí chudí“ přišli k penězům většinou různými legálními, někdy pololegálními a občas i kriminálními způsoby. Podle antropologa je spojuje to, že se zpravidla dovedli z ekonomické periferie napojit na „globální toky“ současné doby. Museli tedy za výdělkem odejít, mnohdy do zahraničí, ať už do bohatší sousední země (Ruska, Řecka), do západní Evropy, či USA. Jiní obchodují ve své vlasti s globálním zbožím nebo naopak na globální trh dodávají lokální výrobky. Další si notně přivydělali pašováním zboží, nebo dokonce lidí, případně šmelinou během válečných konfliktů. A téměř vše, co vydělali, vložili do výstavby svých domů.

„Velmi jim záleží na jejich obraze ve vlastní komunitě, a tak do něj investují, co to jen jde. Aby na to vše vydělali, musí jít za prací do světa nebo se kvůli porušení zákona skrývat. Ahmed tady není, ale je tu místo něj jeho krásný barák, je to chlap, který něco dokázal, slyším často říkat jejich sousedy," vysvětluje vědec.

Místo ohně křišťálové lustry

Jedna moldavská rodina koupila jako úplně první položku stavby deset obřích lustrů z českého křišťálu. Jiná po vyhloubení základů začala s rozmisťováním pseudoantických sloupů a teprve pak přišlo všechno ostatní. V paláci snů většinou dominují věže a věžičky, balustrády, točitá schodiště, ochozy, velkolepé příjezdové cesty s lucerničkami. Všude napříč světadíly se opakuje jeden typický prvek: velmi prostorná přijímací místnost zabírající velkou část domu a snažící se ohromit, čemuž má napomoci například pseudobarokní nábytek, historizující obrazy, mramorové obklady nebo naopak svítidla ve tvaru symbolů dolarů nebo eura.

Domy eklekticky mísí představy o bájně Americe i o bájně národní minulosti. „Například v Čečensku uvidíte stavby, které se pokouší dávat dohromady kamenné věže z tradičních rodinných pevností s prosklenými newyorskými mrakodrapy," popisuje antropolog. Majitelé paláců mají o historii povšechnou představu jen z filmů, inspiroují se snímky o sultánech či tamní šlechtě nebo naopak seriály ze života západních boháčů.

Podle Haluzíka ale v efektních vilách chybí to, co Západoevropané pokládají za znaky dobrého a příjemného bydlení. Protože si stavitelé našetřili většinou jen na hrubou stavbu a při budování interiérů také mnohdy ignorovali jakýkoliv projekt, dům uvnitř příliš nefunguje. Schody jsou nestejně vysoké a chůze po nich je životu nebezpečná. Ne-

Majitelé paláců mají o historii povědomí často jen z filmů o sultánech, jindy zase hledají inspiraci v seriálech ze života západních boháčů.

Sociální antropolog
Radan
Haluzík

Foto: Lukáš Biba

↑ Rumunsko:
vilu obývala
jen omladina,
rodiče odjeli
za obživou
do zahraničí.

← Rumunský
soused se snaží
postavit ještě
lepší dům.

odborně instalovaná elektřina neustále vyhadzuje pojistky a hrozí úraz proudem. Rozlehlé neizolované místnosti až se sedmimetrovými stropy není možné vytopit. Chybí kanalizace a vodovod, takže rodina se myje u kohoutku na zahradě. Přitom mnohde mají vířivé vany nebo bazény, do nichž vozí vodu cisternami.

Majitelé paláců často přežívají v zahradním domku či jiné provizorní stavbě. To je ale neodrazuje od toho, aby na už tak přebujelou stavbu přilepili další patro, přestože je jim jasné, že v něm nikdy nic nebude. Hlavním cílem je předběhnout sousedy, kteří mezitím vystavěli něco podobného. Zviditelnit se. Ukázat: „Ten dům – to jsem já a tak daleko jsem došel!“.

Ačkoliv mnozí stavitelé pocházejí z komunit, jež – možná naivně – spojujeme s tradičním životem kolem ohnišť, Haluzík v desítkách z prozkoumaných vil málokdy narazil na krb. „Oheň nahrazují leda tak pompézní lustry nebo neony. V jednom domě mě uložili do parádního pokoje, kde doslova celý strop zabíralo svítidlo v podobě sytějšího žlutého zářícího slunce, jež se zapínalo ve dvou režimech. Vydržel jsem do něj koukat půlku večera,“ směje se antropolog.

Ten příběh jsme v Česku zažili

Syn architekta Radana Haluzíka tvrdí, že nad estetikou „bohatých chudých“ se nepo- ➔

→ Indonésie: tady bydlí rodina, která se řadí do klanu tygrů.

→ Makedonie: majitel pevnosti vlastní několik „italských“ restaurací v Německu.

↑ Srí Lanka: vila je prázdná, majitelé pracují v cizině.

→ Na stropě jednoho z rumunských „paláců“ nepřehlédnete svítidla coby symboly eura a dolaru.

horšuje. „Naopak mě upřímně uchvátila. Přestal jsem považovat za kýč výtvoř, kde je cítit lidský dotyk, kreativita a sebevyjádření. Víc mi vadí průmyslově studené hypermarkety, kancelářské komplexy nebo benzinky, jakých je kolem nás plno,“ prohlašuje. Domy, jež navštívil, jsou podle něj prosycené „pozitivní energií hledání tvaru nového života“, přestože z našeho pohledu mohou vypadat jako megalomanský průšvih.

Do paláců většinou nebyl velký problém se dostat. Jejich obyvatelé prý byli často nadšení, že mohou svou pýchu předvést „vědcům z Prahy“. „Dobře jsem se cítil zejména u lidí, kteří jeli na vlně úspěchu z 90. let. Třeba v jedné romské rodině, která zbohatla díky své malé fabrice na spodní prádlo, jež ale později zkrachovala.“ Tyhle příběhy prý 47letému Haluzíkovi připomněly osudy z počátku kapitalismu v Česku včetně peripetií jeho vlastní rodiny, jež provozovala malý podnik, prosperující do doby, než jej vyřadily ze hry nadnárodní společnosti. „V tom jsme si s mými hostiteli rozuměli, protože jsem

byl něčeho podobného součástí a zažil jsem extázi i konečnost toho snu,“ vzpomíná Radan Haluzík.

Původně chtěl začít svůj výzkum „podnikatelským barokem“ v Česku, ale pak se rozhodl pracovat nejprve v zahraničí a v budoucnu se na české domy podívat novým pohledem. Podle něj je však tento jev navzdory nedávné mediální pozornosti v tuzemsku vlastně poměrně vzácný. „U nás je jistá technologická a kulturní úroveň, dodržují se tu určité standardy a podobnou stavbu by vám zřejmě nezkolaudovali, protože tady funguje samospráva, která je v zemích, kde jsem prováděl výzkum, mnohdy nefunkční nebo zkorumpovaná.“ Nejdřív se domníval, že okázalé stavby rychlokvašených boháčů jsou pouze východoevropským fenoménem, pak takové ale našel i v jihovýchodní Asii či Afghánistánu. Plánuje vyrazit na expedici podpořenou Nadačním fondem Neuron, aby zkoumal vily zbohatlíků i v Libanonu, Africe a Střední Americe. Jeho tajným, byť poněkud nebezpečným snem je dostat se k nemovitostem somálských pirátů.

Jak naznačuje zmínka o pirátech, bylo by pochopitelně přehnané si příběhy „bohatých chudých“ idealizovat. Mnozí zbohatli z šedé ekonomiky nebo přímo ze zločinu. Jedné čtvrti bizarních paláců v Rumunsku se přezdívá Benefit Boulevard. Jejich majitelé totiž vydělali statisíce liber organizovaným zneužíváním sociálních dávek v Británii, souzení byli ve své vlasti a proces s nimi vyvolal velkou mediální pozornost.

Jinde v Rumunsku Haluzík navštívil vily křiklavých tvarů, jež obývali členové žebráckých a kapsářských klanů. V postsovětských republikách se ne jeden stavitel rádoby honosných sídel rekrutoval z řad šmelinářů s naftou či přímo jedinců, kteří navrtali potrubí a černé zlato nepokrytě kradli. „U některých z těchto lidí, přestože mě sami pozvali, aby se pochlubili, jsem se necítil dobře. Ani ne tak kvůli strachu o sebe, ale protože na nich byla přece jen vidět nervozita, byli ostražití.“

Spousta osudů byla ovšem pozitivních podobně jako již zmíněná moldavská romská rodina šijící kalhotky a pyžama. Jistá madeonská domácnost zbohatla díky pěstování a prodeji jablek, symbol jablka si také pověsili do štítu paláce. Úspěšný podnikatel v cestovním ruchu z indonéského Bali, jež antropolog rovněž zkoumal, si zase postavil vilu ve tvaru rejnoka manty – místní atrakce pro potápěče mířící na ostrov z celého světa. Na Srí Lance byl Haluzík dokonce v pompézním venkovském sídle někdejšího premiéra D. M. Jayaratneho, jenž se vypracoval do čela země z chudého poštovního doručovatele a vesnického učitele.

Nezradit svůj sen

Mnohé pány velkolepých nemovitostí jejich budování finančně vyčerpalo natolik, že jim nezbyvá na základní potřeby. V Moldavsku vozil Haluzíka po okolí majitel jednoho z pseudozámků v mercedesu, načež mu došel benzin a posádka musela odkrácet domů po svých. „Teprve večer, když mi jeho manželka v tom velkolepém paláci nakrájela k večeři chleba a špek na tenké plátky, jsem si uvědomil, že oni vlastně nemají peníze na benzin ani na jídlo,“ vypráví badatel. Když pak v jiné domácnosti na nákup potravin přispěl, rodina místo jídla zaplatila zedníky a cement a rozjela alespoň na několik dní stavbu, která do té doby kvůli nedostatku financí spala. Stavba měla přednost před vším ostatním.

„Bohatí chudí“ podle svého českého hosta překvapivě málokdy uvažují o tom, že by svou nedostavěnou chloubu prodali, aby tak vyřešili patovou situaci a koupili si třeba pohodlný byt ve městě. „To by byla zrada jejich snu,“ říká Radan Haluzík. ➔